

Soyib TUXTAYEV,

Qarshi davlat universiteti, San'atshunoslik fakulteti yoshlar masalalari va ma'naviy-marifiy ishlar bo'yicha dekan o'rinbosari

Qarshi davlat universiteti professori, p.f.d. Sh.Nurillayeva taqrizi asosida

TALABALARINING KOMMUNIKATIV TA'LIMINI PEDAGOGIK BOSHQARISH KONTSEPTUAL MODELING TARKIBIY QISMLARI

Аннотация

Ushbu maqolada oliy ta'limda talabalar kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning konseptual modeli mazmun komponentining o'ziga xos xususiyatlari va bu borada tadqiqotlar tahlili keltirilgan. Shuningdek, mazmun komponenti ko'rib chiqilayotgan modelda tizimshakllantiruvchi hisoblanadi, chunki uning rivojlanishi orqali oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish jarayoni va natijasi tavsiflangan. Bundan tashqari, oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning konseptual modeling mazmun tarkibini loyihalashda talabalarning kommunikativ kompetensiyasining uzluksiz rivojlanishini ta'minlashga qodir bo'lgan bilim miqdori va izchil kommunikativ faoliyatini aniqlash zarurligini nazarda tutilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish, konseptual modeli mazmun komponenti, kommunikativ ta'lim, pedagogik boshqarish, pedagogik shart-sharoitlar va boshqalar.

СОСТАВНЫЕ ЧАСТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МОДЕЛИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ КОММУНИКАТИВНЫМ ОБУЧЕНИЕМ УЧАЩИХСЯ

Аннотация

В данной статье представлены особенности содержательной составляющей концептуальной модели педагогического управления коммуникативным обучением студентов в высшем образовании и проведен анализ исследований по этому вопросу. Также содержательный компонент является системообразующим в рассматриваемой модели, поскольку через его развитие описывается процесс и результат педагогического управления коммуникативным обучением студентов высших учебных заведений. Кроме того, при проектировании содержательной структуры концептуальной модели педагогического управления коммуникативным образованием студентов высших учебных заведений предусматривается необходимость определения объема знаний и Связной коммуникативной активности учащихся, способных обеспечить непрерывное развитие их коммуникативной компетентности.

Ключевые слова: Высшее образование, педагогический менеджмент коммуникативного образования, содержательный компонент концептуальной модели, коммуникативное образование, педагогический менеджмент, педагогические условия и др.

COMPONENTS OF THE CONCEPTUAL MODEL OF PEDAGOGICAL MANAGEMENT OF THE COMMUNICATIVE EDUCATION OF THEIR STUDENTS

Annotation

This article presents an analysis of the specifics of the content component of the conceptual model of pedagogical management of student communicative education in higher education and studies in this regard. Also, the content component is system-specific in the model under consideration, since through its development, the process and result of pedagogical management of the communicative education of higher education students are described. In addition, when designing the content content of the conceptual model of pedagogical management of the communicative education of higher education students, it is envisaged that it is necessary to determine the amount of knowledge and consistent communicative activity capable of ensuring the continuous development of communicative competence of students.

Key words: Higher education, pedagogical management of communicative education, content component of the conceptual model, communicative education, pedagogical management, pedagogical conditions, etc.

Kirish. Modellashtirish - obyektiv tabiiy, ijtimoiy, ijtimoiy-tabiiy voqelikning real hayotiy predmetlari (predmetli modellashtirish) va hodisalarni, jarayonlarni (belgini, axborotni modellashtirish) o'rganishning eng muhim usuli. Haqiqiy mavjud bo'lgan obyektlarini belgili (axborot) modellashtirish o'rganilayotgan obyektning aqliy vizual tasvirlari orqali almashtirishi mumkin. "Modellashtirish mavhumlashtirish va ideallashtirish protseduralaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Modellashtirishning bu xususiyati, ayniqsa, uning predmeti xatti-harakati turli tabiatdagi o'zaro bog'liq bo'lgan ko'plab omillarga bog'liq bo'lgan murakkab tizimlar bo'lsa, ayniqsa ahamiyatlidir"[2].

Murakkab tashkil etilgan ijtimoiy-tabiiy antropometrik tizimlar bilish subyektining faoliyati bilan bog'langan bo'lib, uning ongida materiya harakatining turli shakllarini aks ettiradi. Murakkab tuzilgan obyektning bilish va boshqarishga qaratilgan tizimli modellashtirish amalda bilish subyektini va obyektning yaxlit birligini amalga oshiradi. Antropometrik tizimni modellashtirish orqali o'rganishda uning strukturasi modellashtirish va uning xatti-harakatlarini, unda sodir bo'ladigan jarayonlarning ishlashini modellashtirish farqlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. So'ngi yillarda modellashtirish fan va amaliyotning turli sohalarida keng tarqaldi. Buni modellashtirish muammolari va alohida fanlarda modellardan foydalanish imkoniyatlariga bag'ishlangan ko'plab ishlar tasdiqlaydi. Pedagogika fanida bu usul juda keng qo'llaniladi, uning asoslari V.G.Afanasyev, Y.K.Babanskiy, V.P.Bespalko, I.B.Novik va boshqalarning tadqiqotlarida keltirilgan. Tadqiqotimiz uchun

metodologik asos bo'lib xizmat qilgan pedagogika fanida modellashtirish masalalari S.I.Arxaangelskiy, Y.A.Konarjevskiy, V.V.Krayevskiy va boshqalarning tadqiqotlarida yoritilgan.

O'rganilayotgan obyektning ushbu tomonlarini muvaffaqiyatli modellashtirish uchun yetarli darajada real isbotlanadigan bo'lgan holda, modellashtirishda ruxsat etilgan soddalashtirish darajasini ko'rsatadigan tegishli nazariyalar yoki farazlarga ega bo'lish kerak. Modelni (modellashtirish) yaratish jarayonining regulatori nafaqat empirik faktlar, balki murakkab tizimning alohida tarkibiy qismlarining ishlashini tushuntiruvchi ilmiy nazariyalar, shuningdek, doirasida obyektning xatti-harakati tushuniladigan dunyoning ilmiy manzarasi ham hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Modellashtirish boshqa tadqiqot usullari bilan organik bog'liqlikda qo'llaniladi. Modelning ahamiyati, aslligi tajriba jarayonida isbotlanadi va tasdiqlanadi. Modelning obyektga adekvatligi obyektning tavsiflovchi kuzatilishi mumkin bo'lgan ma'lum parametrlar (invariantlar) to'plamiga nisbatandir. O'zlashtirilgan fundamental yangi bilimlarning kognitiv funksiyasi nafaqat aqliy kuzatilgan jarayon yoki hodisani tavsiflash va tushuntirish, balki obyektning kelajakdagi xatti-harakatlarini bashorat qilishdir.

Modellashtirish jarayonining natijasi modeldir. Model (lotin tilidan modulus — o'lchov, namuna, meyor) fan metodologiyasida tabiiy yoki ijtimoiy voqelikning ma'lum bir bo'lami, kontseptual va nazariy shakllanishning analogi *(o'xshashi) (tuzilmasi, belgilar tizimi) hisoblanadi. Xususan, V.A. Shtoff modelni aqliy jihatdan ifodalangan yoki moddiy jihatdan amalga oshirilgan tizim sifatida

belgilaydi, u o'rganish obyektini ko'rsatish yoki ijro etish orqali bizga ushbu obyekt haqida yangi ma'lumotlarni beradi.

Tahlil va natijalar. Model obyekt haqidagi ilmiy g'oyalarni saqlash va kengaytirish, uni yanada maqsadga muvofiq o'zgartirish va boshqarish uchun xizmat qiladi. Model - ko'rib chiqilayotgan jarayonning analitik yoki grafik tavsifidir (bizning tadqiqotimiz doirasida oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish jarayoni).

Modelning tabiati quyidagi xususiyatlar asosida aniqlanadi: muayyan uslubiy tamoyillar asosida tuzilgan; komponentlar va ularning aloqalarini ichki talqin qilinishi; tashqi qo'shimcha fiksatsiya vositalariga tayanmasdan modelni xotirada saqlab qolish imkonini beruvchi semantik ixchamlik; modelga kiritilgan komponentlarning o'zaro bog'liqligi va o'zaro shartlilik shunday muvofiqlash-tirilganki, ularning har qandayini modeldan olib tashlash u haqidagi to'liq ma'lumotni yo'qotilishiga olib keladi.

Ilmiy hamjamiyatta obyektning analogi sifatida modelni aqliy qurish uchun zarur va yetarli talablari ishlab chiqilgan. Model nazariyani ishlab chiqish vositasi bo'lib xizmat qilishi kerak; hodisa yoki jarayon haqidagi har qanday gipotezani izohlash vositasi bo'lish; boshqaruv nazariyasi yoki boshqa nazariyani ishlab chiqish, gipotezani tasdiqlash yoki rad etishi; kuzatilishi mumkin bo'lgan yoki kuzatish qiyin bo'lgan jarayonlarning rivojlanishini bashorat qilish vositasi bo'lishi; modellashtirish obyektining turli xil aloqalarini tavsiflash uchun eksperimental boshqariladigan, vizual va universal bo'lishi kerak. Bunday holda, modelning strukturaviy jihati tizimning ichki tashkil etilishini ajratib ko'rsatish va elementlarning aloqa usuli va xarakterini aniqlashga qaratilgan; funksional jihat tizimning ishlash mexanizmini, elementlarning ichki funksional o'zaro ta'sirini va tizimning tashqi muhit bilan o'zaro ta'sirini ko'rib chiqadi.

Oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning konseptual modelini ishlab chiqishda biz olimlar tomonidan modellashtirish jarayoniga qo'yilgan asosiy talablarga amal qildik. Ularni sanab o'tamiz:

- model elementlari o'rtasida tadqiqot yo'li bilan o'rnatilishi kerak bo'lgan va ulardan birida sodir bo'ladigan o'zgarishlarga javob beruvchi sabab-natija aloqalari mavjud bo'lib, bu faqat o'zaro aloqa mavjud bo'lgandagina mumkin; u yo'q bo'lganda, jarayonning samaradorligi minimal darajaga tushadi;
- model dinamikdir, ya'ni, sifat holatini o'zgartirish qobiliyatiga ega;
- faqat modelda ta'sir etganda jarayonning borishini o'zgartirish mumkin bo'lgan parametr mavjud bo'lgandagina modellashtirish amalga oshiriladi.

Oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning konseptual modelini ishlab chiqishda biz quyidagilarni hisobga oldik: a) bo'lajak mutaxassislarining kommunikativ ta'limini ta'minlovchi o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi; b) obyektiv mavjud omillar: oliy kasb-hunar maktabining ijtimoiy buyurtmasi, oliy kasbiy ta'limning Davlat ta'lim maktarti; v) oliy ta'limning yaxlit ta'lim sohasi; d) semiotik-situatsion yondashuv imkoniyatlari; e) oliy ta'lim talabalarining kommunikativ kompetensiyasi darajasi.

Oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limni pedagogik boshqarishning konseptual modelini loyihalash quyidagi mantiqqa bo'ysunadi: 1) model chegaralarini aniqlash; 2) loyihalashning maqsad va vazifalarini, ularning loyihalashtirilayotgan jarayonning maqsad va vazifalari bilan bog'liqligini aniqlash; 3) ko'rib chiqilayotgan jarayon subyektlarini aniqlash; 4) model loyihalashtiriladigan tamoyillarni tanlash va asoslash; 5) modellashtiriladigan jarayonning asosiy vazifalari, mazmuni, usullari, yo'llari, vositalari, shakllarini aniqlash; 6) loyihalashtirilayotgan modelning maqsadiga erishish uchun zarur tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash; 7) ushbu modelni amalga oshirishda erishish kerak bo'lgan asosiy natijani aniqlash, texnologiya va diagnostika vositalarini asoslash.

Biz ishlab chiqqan oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning konseptual modeli tizimli tuzilmaga ega bo'lib, semiotik-vaziyatli yondashuvning mazmuni bilan belgilanadi va morfologik jihatdan besh komponent bilan ifodalanadi: maqsadli, tashkiliy-ijro etuvchi, mazmuniy, texnologik, analitik-natijaviy.

Boshqaruvga oid adabiyotlarda maqsadlarga quyidagi talablar qo'yiladi: ular aniq va o'lchanadigan, vaqtga aniq yo'naltirilgan, erishish mumkin (realistik), izchil va boshqa maqsadlarga mos bo'lishi kerak; asosiy ta'sir qiluvchilar uchun maqbul bo'lishi. Eksperimental tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish jarayoni rivojlanishining turli bosqichlarida ushbu manba omillarining nisbati o'zgaradi.

Maqsad konsepsiyasining turli xil talqinlariga asoslanib, uning tushunchasi istalgan natijaga erishishning belgilangan vaqti bilan, uni kerakli muddatda olish imkoniyatlari bilan bog'liq holda shakllanadi, ya'ni, olingan natijani har doim kutilgan natija bilan taqqoslashingiz mumkin bo'lgan tarzda berilgan kelajakdagi mutaxassislarini unga erishish yo'lida harakat qilishga undaydi. Shu bilan birga, yaqindagi maqsad deganda biz kelajakdagi samarali kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bo'lajak mutaxassislarining kommunikativ kompetensiyasini yanada yuqori darajada rivojlantirishni, istiqbolli maqsad deganda esa – jadal rivojlanayotgan zamonaviy jamiyat sharoitida yuqori moslashuvchan va professional raqobatbardoshlik va harakatchanlikka ega ta'lim oluvchilarning ta'lim sifatini oshirishni tushunamiz.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, biz ishlab chiqqan modelning maqsadli komponenti bo'lajak faoliyatni loyihalash va uni ishlab chiqishning mumkin bo'lgan variantlarini asoslash usullarini tavsiflaydi. U talabalarini o'quv maqsadiga erishish uchun o'z o'quv faoliyatini rejalashtirishga va kommunikativ muammolarni hal qilish yo'llarini topishga o'rgatishdan iborat. Maqsadli komponent talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishni amalga oshirishda o'qituvchining barcha keyingi faoliyati uchun muhimdir.

Tashkiliy-ijro etuvchi komponent quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: o'quv ma'lumotlari bilan ta'minlash, talabalarining mustaqil ishini tashkil etish, o'quv jarayonida tezkor aloqani o'rnatish, ta'lim oluvchilarning kommunikativ ta'lim jarayonining doimiy monitoringi va biz ishlab chiqqan modelni tashkiliy-pedagogik amalga oshirish uchun shart-sharoitlari natijalarini tahlil qilish.

O'quv ma'lumotlarini berish. Ushbu bosqichning mohiyati o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida ta'lim jarayonida bevosita aloqani o'rnatishdan iborat. Ushbu bosqich orientirli bo'lib, bo'lajak mutaxassislarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarish maqsadiga erishish uchun muhim belgilar va zarur xususiyatlarni belgilaydi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: a) boshqaruv maqsadlarini aniqlash; b) talabalarining kommunikativ ta'limini amalga oshirish uchun o'quv materialining sifat jihatidan o'ziga xosligini hisobga olish; v) ta'lim oluvchilarning individual xususiyatlari va imkoniyatlarini hisobga olish.

Talabalarining mustaqil ishlarni tashkil etish - boshqariladigan ta'lim jarayonining ikkinchi bosqichi bo'lib, muayyan shartlar, ularning asosiy talabalarining vaqt budjetini to'g'ri taqsimlash mavjudligida sodir bo'ladi. Talabalarining kommunikativ ta'limini boshqarish sohasi aqliy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirishni o'z ichiga oladi.

Ta'lim jarayonida tezkor qayta o'zaro aloqani o'rnatish oliy ta'lim talabalarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning uchinchi bosqichini o'zida nomoyin qiladi. O'quv jarayonida boshqaruv subyektlari o'rtasida turli aloqalar yuzaga keladi. O'qituvchidan talabaga ta'lim ma'lumotlarini yetkazib berish ta'limda bevosita aloqani tashkil qiladi. Ta'lim ma'lumotlarining sifati haqida ma'lumot olish, ya'ni, "ta'lim oluvchi-o'qituvchi" aloqasi ta'limda o'zaro aloqani shakllantiradi. Bundan tashqari, u o'quv jarayonining oxirida va o'quv jarayonida o'rnatilishi mumkin. O'quv jarayonida tezkor o'zaro aloqani o'rnatish olingan ta'lim ma'lumotlarini o'zlashtirish sifatini oshirishni ta'minlaydi.

Xulosa va takliflar. O'tkazilgan nazariy va eksperimental tadqiqotlar quyidagilarni ta'kidlashga imkon berdi: bo'lajak mutaxassislarining kommunikativ ta'limini pedagogik boshqarishning barcha bosqichlarida o'qituvchi ta'lim oluvchilarning kognitiv faoliyatini boshqarish uchun o'quv obyektlarining butun arsenalidan mohirona foydalanishi, shuningdek, talabalarining kognitiv faoliyatini boshqarishning umumiy nazariyasi tomonidan qo'yiladigan aniq ishlab chiqilgan talablar tizimiga amal qilishi kerak.

ADABIYOTLAR

1. Бергильсон, М.Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: лингви-стические методы изучения кросс-культурных взаимодействий / М.Б. Бергильсон // Вестник МГУ. Сер. 19, Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2001. — №4.-С. 166-175.

2. Виханский, О.С. Менеджмент: человек, стратегия, организация, процесс : учебник / О.С. Виханский, А.К. Наумов. - Л. : Изд-во ЛГУ, -416 с.
3. Герчикова, Н.Н. Менеджмент : учебник / Н.Н. Герчикова. - 2-е изд. - М. : Банки и Биржи, 1995. — 480 с.
4. Yuldashev M.A. Xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirishda ta'lim sifati mene-jmentini takomillashtirish. Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2016. 92-b.
5. Qurbonov Sh.E., Seytxalilov E. Ta'lim sifati boshqarish. /T.: "Turon-Iqbol", 2006. -592 b.
6. Hamidov J.A. Bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilarini tayyorlashda o'qitishning zamonaviy didaktik vositalarini yaratish va qo'llash texnologiyasi. Diss. ... p.f.d. DSc. – T.: - 2017. – 335 b.